ISSN2249-894X Impact Factor :3.1402 (UIF) Volume- 5 |Issue- 11 |August - 2016

Review Of Research

सरखेल कान्होजी आंग्रे यांचे स्वराज्यातील योगदान

डॉ. संजय तुकाराम वाघमारे
सहा. प्राध्यापक,
शंकरराव मोहिते महाविद्यालय, अकलूज

प्रस्तावना :-

सरखेल कान्होजी आंग्रे यांचे स्वराज्यातील योगदान हा विषय मराठा साम्राज्याच्या इतिहासातील एक महत्त्वाचा आणि प्रेरणादायी अध्याय आहे. कान्होजी आंग्रे यांनी मराठा नौदलाचे पहिले सेनापती (सरखेल) म्हणून 18 व्या शतकात कोकण किनारपट्टी आणि हिंद महासागरात स्वराज्याच्या रक्षणासाठी आणि विस्तारासाठी अतुलनीय योगदान दिले. त्यांना "समुद्रातील शिवाजी" असेही संबोधले जाते, कारण त्यांनी छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्थापलेल्या मराठा आरमाराच्या परंपरेला पुढे नेले आणि परकीय शक्तींना सागरी आघाडीवर आव्हान दिले. मराठा साम्राज्याच्या इतिहासात छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्याची स्थापना करून स्वातंत्र्याची ज्योत प्रज्वलित केली. या स्वराज्याचे रक्षण आणि विस्तार करण्यात अनेक मराठा सरदारांनी मोलाची भूमिका बजावली, त्यापैकी एक प्रमुख नाव म्हणजे सरखेल कान्होजी आंग्रे. 1669 मध्ये रत्नागिरी जिल्ह्यातील हर्णे येथे जन्मलेल्या कान्होजी आंग्रे यांनी मराठा नौदलाला एका नव्या उंचीवर नेऊन स्वराज्याच्या सागरी सीमांचे संरक्षण केले. त्यांनी ब्रिटिश, पोर्तुगीज, डच आणि सिद्दी यांसारख्या परकीय शक्तींना सागरी युद्धात पराभूत करून मराठा साम्राज्याच्या सागरी वर्चस्वाची पताका फडकवली. त्यांच्या योगदानामुळे मराठा नौदलाला "भारतीय नौदलाचे जनक" अशी ओळख मिळाली. या निबंधात कान्होजी आंग्रे यांच्या स्वराज्यातील योगदानाचा सविस्तर आढावा घेतला आहे.

कान्होजी आंग्रे यांचे प्रारंभिक जीवन आणि नौदलात प्रवेश :-

कान्होजी आंग्रे यांचा जन्म 1669 मध्ये रत्नागिरीतील हर्णे गावात एका मराठा कोळी कुटुंबात झाला. त्यांचे वडील तान्होजी आंग्रे हे छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या सैन्यात नायक होते. त्यामुळे कान्होजी यांना लहानपणा पासूनच सैन्य परंपरेचा वारसा लाभला. 1698 मध्ये छत्रपती राजाराम महाराजांनी त्यांना मराठा नौदलाचे प्रमुख (सरखेल) म्हणून नियुक्त केले. याच काळात त्यांनी कोकण किनारपट्टीवरील सागरी किल्ल्यांचे व्यवस्थापन आणि संरक्षणाची जबाबदारी स्वीकारली. त्यांनी विजयदुर्ग, सुवर्णदुर्ग आणि कुलाबा (अलिबाग) यांसारखे किल्ले मराठा साम्राज्यात आणले. म्हणूनच कान्होजी आंग्रे बद्दल गौरव उद्गार पुढील प्रमाणे काढले जातात.

“Modernization of the Maratha Navy under Kanhoji Angre was a significant milestone in establishing Maratha dominance over the Konkan coast.”

मराठा नौदलाचा विकास आणि सागरी साम्राज्याची स्थापना कान्होजी आंग्रे यांनी मराठा नौदलाला एका नव्या स्तरावर नेले. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी मराठा आरमाराची पायाभरणी केली होती, परंतु कान्होजी यांनी त्याला अधिक शक्तिशाली आणि सुसज्ज केले. त्यांनी अनेक सागरी किल्ले ताब्यात घेऊन त्यांचे आधुनिकीकरण केले आणि नौदलासाठी आधुनिक युद्धनौका आणि शस्त्रास्त्रांचा कारखाना उभारला. त्यांनी कुलाबा (अलिबाग)

मराठा नौदलाचा विकास आणि सागरी साम्राज्याची स्थापना :-

कान्होजी आंग्रे यांनी मराठा नौदलाला एका नव्या स्तरावर नेले. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी मराठा आरमाराची पायाभरणी केली होती, परंतु कान्होजी यांनी त्याला अधिक शक्तिशाली आणि सुसज्ज केले. त्यांनी अनेक सागरी किल्ले ताब्यात घेऊन त्यांचे आधुनिकीकरण केले आणि नौदलासाठी आधुनिक युद्धनौका आणि शस्त्रास्त्रांचा कारखाना उभारला. त्यांनी कुलाबा (अलिबाग) येथे आपली राजधानी स्थापन केली आणि सावंतवाडी ते मुंबईपर्यंतच्या सागरी किनारपट्टीवर स्वराज्याचे नियंत्रण प्रस्थापित केले.

1 कान्होजी यांनी सागरी युद्धासाठी अत्याधुनिक रणनीती आणि तंत्रज्ञानाचा वापर केला. त्यांनी मराठा नौदलाला एक मजबूत आणि शिस्तबद्ध सैन्याचे स्वरूप दिले, ज्यामुळे परकीय शक्तींच्या जहाजांवर हल्ले करणे आणि त्यांना लुटणे शक्य झाले. त्यांनी सूरत ते दक्षिण कोकणपर्यंत अरब सागरावर स्वराज्याचे वर्चस्व प्रस्थापित केले.

परकीय शक्तींविरुद्ध यशस्वी युद्ध :-

कान्होजी आंग्रे यांनी ब्रिटिश, पोर्तुगीज, डच आणि सिद्दी यांसारख्या परकीय शक्तींविरुद्ध सागरी युद्धात अभूतपूर्व यश मिळवले. त्यांनी परकीय व्यापारी जहाजांवर हल्ले करून त्यांच्याकडून "जकात" (कर) वसूल केला, ज्यामुळे मराठा साम्राज्याला आर्थिक बळ मिळाले. त्यांनी 17 मोठी युद्धे जिंकली आणि एकही युद्ध हरले नाही, ज्यामुळे त्यांना "मोस्ट डेरिंग पायरट" आणि "प्रिन्स ऑफ पायरट्स" अशा उपाध्या मिळाल्या. 1715 मध्ये ब्रिटिश गव्हर्नर चार्ल्स बून याने विजयदुर्गावर हल्ला केला, परंतु कान्होजी यांनी त्याला पराभूत केले. त्यानंतर 1716 मध्ये खांदेरी द्वीपावर झालेल्या हल्ल्यातही त्यांनी ब्रिटिश आणि फोर्तुगीज यांच्या संयुक्त सैन्याला पराजित केले. यामुळे त्यांचे सागरी वर्चस्व आणि युद्धकौशल्य जगभर गाजले.

स्वराज्याच्या सागरी सीमांचे संरक्षण :-

कान्होजी आंग्रे यांनी सुमारे 25 वर्षे कोकण किनारपट्टी स्वराज्यात सुरक्षित ठेवली. त्यांनी सावंतवाडी, मुंबई, कच्छ, सौराष्ट्र, त्रावणकोर आणि कोचीनपर्यंतच्या सागरी सीमांवर मराठा साम्राज्याचे नियंत्रण राखले. त्यांनी परकीय व्यापारी जहाजांवर नियंत्रण ठेवून त्यांच्यावर "चौथ" लादला, ज्यामुळे स्वराज्याला

स्वराज्याच्या सागरी सीमांचे संरक्षण :-

कान्होजी आंग्रे यांनी सुमारे 25 वर्षे कोकण किनारपट्टी स्वराज्यात सुरक्षित ठेवली. त्यांनी सावंतवाडी, मुंबई, कच्छ, सौराष्ट्र, त्रावणकोर आणि कोचीनपर्यंतच्या सागरी सीमांवर मराठा साम्राज्याचे नियंत्रण राखले. त्यांनी परकीय व्यापारी जहाजांवर नियंत्रण ठेवून त्यांच्यावर "चौथ" लादला, ज्यामुळे स्वराज्याला आर्थिक स्थैर्य मिळाले. त्यांनी सागरी मार्गावर कोणत्याही परकीय जहाजाला प्रवेश करण्यासाठी परवानगी अनिवार्य केली, ज्यामुळे मराठा साम्राज्याचे सागरी वर्चस्व अबाधित राहिले.

कान्होजी आंग्रे यांचा धार्मिक आणि सामाजिक योगदान :-

कान्होजी आंग्रे यांचे योगदान केवळ सैन्य क्षेत्रापुरते मर्यादित नव्हते. त्यांनी पंढरपूर, आलंदी, जेजुरी आणि तुळजापूर येथील मंदिरांना आणि मठांना दान दिले. त्यांनी धार्मिक आक्रमणांना विरोध करून हिंदू संस्कृती आणि परंपरांचे रक्षण केले. त्यांनी अलिबाग येथे सागरी किनारी एक टाउनशिप स्थापन केली आणि "अलिबागी रुपया" नावाची स्वतःची चांदीची नाणी जारी केली, ज्यामुळे मराठा साम्राज्याची आर्थिक स्वायत्तता वाढली.

कान्होजी आंग्रे यांचा वारसा :-

4 जुलै 1729 रोजी अलिबाग येथे कान्होजी आंग्रे यांचे निधन झाले, परंतु त्यांचा वारसा मराठा नौदलाच्या इतिहासात अमर आहे. त्यांनी स्थापन केलेल्या सागरी किल्ल्यांचा आणि नौदलाचा उपयोग पुढील पिढ्यांनी केला. त्यांचे पुत्र सेखोजी, संभाजी आणि इतरांनी त्यांची परंपरा पुढे चालवली. विनायक दामोदर सावरकर यांनी त्यांच्या "हिंदू पदपादशाही" या पुस्तकात कान्होजी यांच्या सागरी पराक्रमाचे वर्णन केले आहे, ज्यामुळे त्यांचे योगदान भारतीय इतिहासात अजरामर झाले.

उपसंहार :-

सरखेल कान्होजी आंग्रे यांचे स्वराज्यातील योगदान मराठा साम्राज्याच्या सागरी इतिहासातील एक स्वर्णिम पान आहे. त्यांनी परकीय शक्तींना आव्हान देऊन स्वराज्याच्या सागरी सीमांचे रक्षण केले, मराठा नौदलाला शक्तिशाली बनवले आणि स्वराज्याला आर्थिक स्थैर्य प्रदान केले. त्यांचे धैर्य, बुद्धिमत्ता आणि रणनीती यामुळे ते "समुद्रातील शिवाजी" म्हणून ओळखले गेले. त्यांचे कार्य आजही भारतीय नौदलाच्या इतिहासात प्रेरणादायी आहे. कान्होजी आंग्रे यांचा हा पराक्रमी इतिहास प्रत्येक भारतीयाला स्वातंत्र्य आणि स्वाभिमानाची प्रेरणा देतो.

संदर्भ :-

१. कुलकर्णी, अ. रा. आणि ग. ह. खरे, मराठ्यांचा इतिहास, खंड १ आणि २, पुणे, १९८४-८५.
२. खोबरेकर, वि. गो., महाराष्ट्राचा इतिहास, मराठा कालखंड, भाग २, मुंबई १९८८.
३. गोगटे, चि. ग., बाळाजी विश्वनाथ यांचे चरित्र, पुणे, १९०८.
४. टेंबे, भा. म., हिंदुस्थानचा सागर विक्रम, मुंबई, १९४३.
५. ढबू, दा. गो., कुलाबकर, आंग्रे सखेल, अलिबाग, १९३९.
६. सरदेसाई, गो. स., मराठी रियासत, खंड १ ते ३ (गर्गे, स. मा.), मुंबई १९८९-९२.
७. ओक, प्रमोद, पेशवे घराण्याचा इतिहास, पुणे, २००१.
८. ओक, प्रमोद, बाळाजी विश्वनाथ पेशवे, पुणे. शिवकालीन नौदलप्रमुख : कान
९. दर्यासारंग कान्होजी आंग्रे यांचे चरित्र – प.रा. दाते पृ.क्र.८
१०. कान्होजी आंग्रे – मनोहर माळगावकर पृ.क्र. ११७ ते १२०